

УДК 930.1:39(477.43/.44)

Стрижак Н. П.,
науковий співробітник
КЗК «Хмельницький обласний
краєзнавчий музей»

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО, НАРОДНІ ВІРУВАННЯ, ТРАДИЦІЇ, ФОЛЬКЛОР, ПОВІР'Я ТА ЗАБОБОНИ МЕШКАНЦІВ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЗА ПРАЦЕЮ М. ДАНИЛЬЧЕНКА

У статті проаналізовані народні вірування, заборони, упередження, світосприйняття, традиції, обряди та фольклор мешканців Літинського повіту Подільської губернії на основі праці М. Данильченка.

Ключові слова: етнографія, традиції, вірування, Данильченко.

М. Данильченко у своїй праці «Этнографические сведения Подольской губернии», присвяченій етнографічним дослідженням Подільського краю, детально описує звичаєве право, народні вірування, традиції, повір'я та заборони, фольклор мешканців Літинського повіту Подільської губернії, при цьому зазначаючи, що вони не обмежуються даним повітом, а охоплюють всю губернію і, можливо, навіть виходять за її межі [4].

Етнографія існує вже кілька століть, хоча набула великої популярності лише наприкінці ХІХ ст. До цих досліджень було кілька підходів: Франц Боас, наприклад, вважав за краще використовувати документи та інформаторів, щоб дізнатися більше про інші культури. Однак багато етнографів нині дотримуються підходу Броніслава Малиновського, який вважав, що дослідники повинні занурюватися в життя людей, традиції яких вони вивчають.

Подібні дослідження іноді можуть тривати роками. Наприклад, Микола Данильченко служив декілька років на посаді мирового посередника перед тим, як написав свої «Этнографические сведения Подольской губернии».

Загалом ім'я Данильченка ніде повністю не фігурує і скромно обмежується буквою «Н». Лише провівши дослідження,

вдалось знайти записи про його родину у «Списку дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Подольской губернии» 1897 року, де вказано, що Данильченко Йосиф з дружиною Олександрою Семенівною і дітьми: Іваном, Миколою, Михайлом, Олександром, Петром, Василем, Катериною та Ольгою, син Михайла (із Волинських дворян) [3, ст. 148]. З цього можемо зробити висновок, що його ім'я – Микола.

Загалом праця «Этнографические сведения Подольской губернии» складається з двох розділів, перший з яких присвячений народним юридичним звичаям, зокрема можна ознайомитись з а) правом сімейним; б) юридичними відносинами членів родини; в) опікою та піклуванням; г) способами набуття власності; другий – народним віруванням, забобонам та упередженням, а саме сприйняттям: а) неба, світила та небесних явищ; б) землі, стихій і різних природних явищ на землі; в) людини, її житла, одягу, їжі та занять; г) царства тварин і рослин, д) світу духовного, е) перетворень, обрядів та хвороб. Такий поділ є надзвичайно інформативним, оскільки розділяє юридичне та звичайне життя і полегшує процес опрацювання матеріалу.

Дана книга науковця як етнографічне дослідження є надзвичайно цінним джерелом у вивченні історії краю, бо вона дає змогу зрозуміти аспекти суспільного життя, включаючи сприйняття та цінності, які інші методи дослідження не в змозі охопити. Вона висвітлює те, що сприймається як належне, закладене як очевидне і залишається невисловленим у спільноті. Це дозволяє, як дослідникам, що використовують цю роботу в наукових цілях, так і простим читачам розвинути глибоке та цінне розуміння культурного значення практики та взаємодії. Крім того, детальні спостереження, проведені в даному етнографічному дослідженні, також можуть спростувати певні упередження або стереотипи щодо життя, побуту та звичаїв населення краю або ж підтвердити їх.

Основна перевага праці полягає і в тому, що вона дає читачам прямий доступ до культури та життя певної групи населення. Це фаховий підхід, щоб дізнатися практично з перших вуст про поведінку та взаємодію людей у певному суспільстві та у певний період.

Матеріал даного дослідження також є відкритим і гнучким. Замість того, щоб перевірити загальну теорію чи гіпотезу, М. Данильченко пропонує нам багату розповідь про культуру, життя, систему мислення та вірувань населення певного краю, в нашому випадку – Подільської губернії, дозволяючи нам дослідити багато різних аспектів.

Розглянемо книгу дещо детальніше. По-перше, дана праця дає можливість зрозуміти істинний сенс деяких вчинків, традицій та звичаїв. Впевнена, що багато хто з нас час від часу стикався з ситуацією, коли після певної «неправильної» дії, старші люди казали «не можна так робити», а на запитання чому, чіткої відповіді не мали й відповідали «бо так треба».

Наприклад, не можна розкидатись віником, помелом та коцегою, їх обов'язково ставлять в чистому кутку будинку, біля пічки. Це пояснюється тим, що ці «предмети потрібні для вогню, який вважається святим», тож вони користуються повагою. Так само часто виникає питання, чому ж раніше так рано одружувались і чому з ним так поспішали. Можна пояснити це тим, що у 20 років дівчина вважалась вже старою дівою, а можна й тим, що в дружині сина – невістці – вбачали, в першу чергу, робітницю, тож й спішили її «придбати». Сюди також можна віднести вираз «не мішай молоко з м'ясом» або заборону їсти молочні продукти з рибою. Звісно, це все можна зараз пояснити з наукової, зокрема медичної, точки зору, однак раніше це пояснювали з релігійної: «молоко вважають їжею, що очищує тіло людини, а м'ясо – що оскверняє, і тому мішати молоко з м'ясом є гріхом» [2].

По-друге, розкривається значення релігії та її вплив на розуміння базових явищ населенням. Цікаво, що через недостатньо розвинену наукову думку та її недоступність для простого населення, ще наприкінці XIX ст. всі явища, небесні та земні, пояснюються через релігійну призму – Бог та Святі часто згадуються в тексті книги. Так, наприклад, грім пояснюється як «звук, створений рухом по хмарі громоносної зброї, якою керує Св. Юрій і Архангел Гавриїл»; сонячне та місячне затемнення «відбуваються від того, що світила ці закриваються від нас нашими гріхами,

подібно до того як місяць закритий гріхом Каїна»; «при народженні всякої людини Бог запалює для неї на небі свічу, сяйво якої завжди збігається з життям того, для кого вона запалена». А Земля пояснюється, як «кругла купина землі, що плаває на воді та підтримується двома рибами, від руху яких бувають землетруси...представлення в такому виді допускає можливість і навіть необхідність початку і кінця землі, але меж цих ніхто ще не сягав, оскільки ми живемо в самому центрі землі» [2]. Також традиційно подається історія створення світу Богом, розповідь про Адама та Єву, страшний суд тощо.

По-третє, можна прослідкувати народні вірування, їх історію, тлумачення та уявлення персонажів народної творчості. Останні допомагають розкрити колорит місцевості, особливості клімату, різноманіття тваринного та рослинного світу. Наприклад, відьма описується, як «жінка, що зв'язалась з дияволом... робить людям лише зло... завжди виростає заду хвіст величиною з палець»; перелесник – «злий дух, що з'являється кому-небудь в образі коханої йому людини, що померла» [2]. Також згадуються такі суто українські персонажі, як злидні, мара, потерчата, мавки, Баба Хима тощо.

Своєю чергою метаморфоза літа і зими теж веде свою довгу історію з давнини. Найчастіше ми уявляємо їх, як два протилежних поняття, наділяючи літо позитивними якостями, а зиму – негативними, наче живих істот. Чому ж так відбувається? Річ у тім, що ці уявлення закладені ще далекими предками, для яких «літо і зима представляються живими істотами: літо зображують у вигляді молодої дівчини, а зиму – у вигляді старої з величезними зубами та кістлявими пальцями. Дівчина-літо дуже щедра і багата, а стара зима надмірно скупа і бідна» [2]. Такі персоніфікації теж можна легко пояснити: влітку люди збирають врожай, хата заставляється усіляким добром, тобто люди постійно щось надбають, відповідно стають багатими; взимку ж навпаки – те, що надбали влітку, постійно розходиться, ото ж, добра стає менше і вже до наступного літа хата пустує.

Відповідно звідси походить і така любов, і шана до землі, яку називають найсильнішим словом у світі «Матір»: «земля корис-

тується особливою повагою: її називають Матір'ю, позаяк ми з неї походимо і вона нас годує; землею клянуться як чимось святим. Клятва землею є найстрашнішою клятвою і при ній зазвичай цілують землю» [2].

По-четверте, пояснюються багато забобонів, обрядів та правил, які мають місце в сучасному світі. Наприклад, ставлення до вагітної жінки, якій потрібно догоджати в усьому, все, що попросить – виконувати, а не то гірше буде і тій людині, що відмовила, і майбутній дитині, в бідах якої теж звинуватять першого; автор пише, що такій людині погрожують тим, що вона «через певний час обов'язково побачить весь свій одяг і особливо спідню білизну як то: панталони, підштанці, чоботи тощо зіпсованими та навіть поїдженими мишами», в сучасності такі люди піддаються осуду. Крім того, обряди та правила при народженні дитини, хрещенні, сватанні, весілля, похоронах, хоч і з певними змінами, але сутнісно залишились однаковими.

Годі й говорити про традиції святкування найбільших народних та релігійних свят, яких дотримуються з покоління в покоління віряни-українці! Наприклад, так описується Святий Вечір: «напередодні Різдва Христового, ввечері під час вечері, яка обов'язково має складатись із 12 страв і яка завжди починається кутею, господар родини, їсть першу ложку...» [2].

Що ж до забобонів та прикмет, то всі чули цілий перелік наслідків чухання різних частин тіла; або, що червоне небо при заході сонця обов'язково віщує вітер і бурю; або, коли людина гикає, то це обов'язково її хтось зі знайомих згадає і так далі. У всі ці численні прикмети та забобони сліпо вірили наші пращури, так само, як і більшість з нас зараз.

По-п'яте, в праці подані зразки такої народної творчості, як пісні, казки, анекдоти, прислів'я, приказки, загадки, що, безсумнівно, складають неоціненне надбання та скарб кожного народу. Саме вони найкраще передають біль, страждання, щастя, долю та, найголовніше, його душу. Ознайомившись з ними, можна якнайкраще познайомитись з народом та його менталітетом.

Отже, роботи етнографів і, зокрема Миколи Данильченка «Этнографические сведения Подольской губернии 1869»,

є цінним джерелом у дослідженні краю. Прочитавши книгу, як науковці, так і поціновувачі минувшини, можуть дізнатися більше про життя подолян, про самих себе, а також про народну культуру, традиції, норми, вірування тощо. Це, у свою чергу, розвиває уявлення і змушує усвідомити, наскільки різноманітним є світ. Це усвідомлення допомагає людям краще сприйняти себе та інших, що відрізняються за расовою, етнічною приналежністю, релігійними або політичними переконаннями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Батирева І. Етнографічні дослідження на Східному Поділлі в другій половині XIX – на початку XX століття. Випуск №33, Вінниця.
2. Данильченко Н. Этнографические сведения Подольской губернии. Выход 1-й. – Каменец-Подольский: тип. Подольского губер. Упр. , 1869. 54 с.
3. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Подольской губернии. Каменец-Подольский: тип. Подольского губер. Упр. , 1897. 393 с.
4. Чибирак С. В. Розвиток етнографічної науки в Наддніпрянській Україні у 60–80-х роках XIX століття. Київ, 2012.
5. Наулко В. І. Етнографія. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія* / гол. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18059.